

En resa till Jylland.

av Kaj B. Genell

Första Delen.

Framstående författare brukar resa mycket. Ofta har dom råd till det. Själv reser jag nästan ingenting, men jag skulle alltså, eftersom jag läser mycket, kunna fylla flera hundra, eller tusen, eller tiotusen, sidor med exempel på resor som berömda författare företagit. Det skulle dock inte vara särskilt upplysande eller nöjsamt. Istället inskränker jag mig till att berätta – helt ohistoriskt - något om en författare, och en resa, nämligen den resa till Jylland som den här flera gånger omnämnde Kierkegaard företog 1840.

Varför reste han, och vad gjorde han under resan och vad blev resultatet? Andligen. Vad kan vi få ut av, att HAN gjorde denna resa?

=====

Sören anträdde förmodligen resan motvilligt, eller åtminstone med blandade känslor. Det finns visserligen inget i de notiser som bevarats i de två anteckningsböcker

han medförde på resan, som stöder att han anträdde denna motvilligt. Men så tror jag det närapå var.

Ofta reste han inte. Tvärtom. Sören, som rentav hade släktingar i Amerika¹, företog A.) en resa till Nordsjälland med en utflykt till Kullen samt B.) en resa till Schellings Berlin.² Och så C.) denna till Jylland. Och med tanke på hur mycket han fick ut utav Berlinresorna, där bland annat boken *Gjentagelsen*³ är överrik på iakttagelser, teorier och reflexioner, så är detta med resan till Jylland och till den by, Saeding, varifrån hans far, Mikael kom, rent av ett mirakel i Kierkegaards liv. Ty denna resa är väl den enda händelse i hela hans liv som inte resulterat i ett antal tusen sidor av högtstående litteratur och blytungt upplyftande tankegods.

Och Kierkegaard som vanligen gjorde litteratur av allt. Om han till exempel en dag glömde ett paraply, så nog blev det en liten avhandling av det. Om han blev ovän med sin betjänt, så blev det en avhandling om det. Men om hela denna resa på minst en vecka, det blev det ingen bok om. Och det, det är **högeligen misstänkt**. Så jag finner det lämpligt att så att säga skriva en liten bok i den HÄR boken om detta mysterium och om denna resa. I Sörens ställe. Så att säga. Visserligen är det ju förmätet, eftersom jag inte på

¹ Han bror Niels, som flytt från fadern, hade omkommit där, i staden Paterson.

² Schelling, filosofen med de sju filosofierna, var professor där.

³

något sätt har SKs talang. Men det blir som det blir. Kanske har jag ett och annat att säga.

Året 1840 var nu visserligen före Kierkegaards förlovning, och tre år innan mäster verket Enten- Eller publicerades. Så kan man misstänka att S.K. ännu inte riktigt vaknat som författare. Den vulkaniska aktiviteten hade inte kommit igång. Men han hade ändå publicerat sig. 1938 utkom en liten bok med titeln *Af en endnu Lefvendes Papirer*, som bl.a. innehöll den ovan så grundligt genomgångna essän om H.C. Andersen som romanskrivare.

Nu hade två år nästan gått sedan dess, och Sören var nu 27 år gammal. Fadern hade dött och Sören hade upplevt den "jordbävning" som avslöjandena om faderns synder innebar. Ännu hade inte efterskalven lagt sig, och Sören hade inte mognat i sitt beslut om att bli skriftställare, men i viss mening – det avslöjar Andersenkritiken – så var han det ändå. Således måste han på resan till Saeding ha upplevt en serie märkliga saker, som inte kan karaktäriseras med de dråpliga anekdoter om hans elakheter och struntförnämhet som hittills har dominerat de referat som förekommit i Kierkegaardlitteraturen.⁴ Det är helt enkelt NAIVT att tro annat än att resan var en ren mardröm!

⁴ Jfr Garff, A. Lundh, och så Tosting.

Kierkegaard har gått till världshistorien som den författare som har varit den störste experten på att dölja vad han egentligen upplevde och tänkte.⁵

⁵ En förteckning över vad Kierkegaard skrev följer här: S. Kierkegaards böcker och småskrifter: Af en endu Lefvendes Papirer. (7.sept.1838.) (i eget namn. "Udg. Af S.K. mod hans Villie"/ Om Begrebet Ironi. (16 juli, 1841,) (dissertation, i eget namn.) / Enten-Eller. I-II (20 febr. 1843.) (under pseudonymen Victor Eremita, "den ensamboende segraren"/ Atten opbyggelige Taler. (29 maj, 1845.) (i eget namn."Afdöde Michael Pedersen Kierkegaard, forhen Hosekremmer her i Byen, min Fader, helliges disse Taler.") Frygt og Baeven. (16.okt.1843.) (under pseud. Johannes de Silentio, " J. Av tystnaden".) Gjentagelsen. (16.okt.1843,) (under pseud. Constantin Constantinus.) Forord. (17 juni, 1844.) (under pseud. Nicolaus Notabene.) Philosophiske Smuler .(8 juni 1844.) (under pseud. Johannes Climacus udg. Av S.K..) Begrebet Angest. (17 juni, 1844.) (under pseud. Vigilius Haufniensis."Den vakne köpenhamnaren." –"Afdøde Professor Poul Martin Møller, graecitetens lykkelige Elsker, Homers beundrer, Sokrates Medvider, Aristotelses Fortolker – Danmarks Glaede i Glaeden over Danmark, skjönt "vidt forreist" altid "mindet i den danske Sommer" – min Beundring, mit Savn, helliges dette Skrift.") Tre Taler ved taenkte Leiligheder. (29 april.1845.) (i eget namn.) Stadier paa Livets Vei. I- II (30 april, 1845.) (under pseud. Hilarius Bogbinder.) Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift. (27 feb.1846.) (under pseud. Johannes Climacus .) Opbyggelige Taler i forskjellig Aand. (13 mars, 1847) (i eget namn.) Kjaerlighedens Gjaerninger. (29 sept.1847.) (i eget namn.) Christelige Taler (26 april, 1848.) (i eget namn.) En literair Anmeldelse. (24-27 juli, 1848 i Faedrelandet.) (i eget namn.) Lilien paa Marken og Fuglen under Himlen. (14 maj, 1849.) (i eget namn.) "Ypperstepraesten"- "Tolderen"- "Synderinden".(13 nov, 1849.) (i eget namn.) Tvende ethisk-religiøse Smaa-Afhandlinger. (19 maj,1849) (under pseud. H.H. - med skiss till "Bogen om Adler.") Sygdommen il Döden. (30 juli, 1849. - skreven förmodl.minst ett år tidigare.) (under pseud. Anti-Climacus.) En opbyggelig Tale. (20 dec.1850.) (i eget namn.) Indøvelse i Christendom. (27 sept, 1850.) (under pseud. Anti-Climacus.) To Taler ved Altergangen om Fredagen. (7 aug.1851.) (i eget namn.tillägnad "En Ubenaevnt, hvis engang vil naevness helliges dette lille Skrift den hele Forfattervirksomhed, hvad den var fra Begynnelsen." - D.v.s. S.K. utser här – ganska genomskinligt - till universalarvinge Fru Regine Schlegel,f. Olsen.) Til Selvprøvelse, Samtiden anbefalt. (10 sept.1851.) (i eget namn.) Øieblikket 1-10.(1855.) (i eget namn.) (utg. Postumt: Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed. (1859) av Peter Chr.K., Dømmer selv! (1876)av Peter Chr.K. .) Nutidens religiøse Forvirring. Bogen om Adler. Rekonstr.(1984) (författad 1846-47 som reaktion på bornholmsprästen A.P. Adlers Forsog til en kort systematisk Fremstilling af Christendommen i dens Logik och Teologiske Studier.(En bok om uppenbarelsens problematik.)) .(Skisseras i den ena

Låt oss därför sätta oss in i förutsättningarna för resan, se på det yttre kring resan och så använda oss av det vi vet om den senare Kierkegaard för att reda ut vad som med största sannolikhet hände med S. Kierkegaard under resan, trots att inget finns berättat om det någonstans!

Låt oss MISSTÄNKA att resan betydde något alldeles väsentligt. Om nu inte medvetet, vilket r full möjligt även det, så måhända omedvetet, - eller – vilket är mest troligt, förstås: bådadera. Låt oss förutsätta att allting som KUNDE betyda något på rean också sattes i verket inom den överdådigt rikt begåvade Kierkegaard, såsom en betydelsemaskin satt i fullkraft. Vad får vi då? Jo ungefär detta:

Först förutsättningarna. Och här måste vi då orientera om Kierkegaards far, som nyss dött, ty det var ju till dennes födelseby resan ställdes. Något annat mål fanns inte.

av Tvende religiöse Smaaafhandlinger av H.H.)- S.K.s og Kolderup-Rosenvinges Spatsereture og Breve, utg. av H.O.Lange, (1898.)

S.K.s efterlämnade papper. Papirer. 1869 av Barfod , sedan av andra i andra upplagor, mer o. mer fullständiga. Efter S.K.s död 1855 fanns bland hans efterlämnade papper, i en metallkista (eldsäker) och i en stor lädersäck massor av papper och anteckningsböcker. Huvuddelen av S.K.s Papirer består ursprungligen av 1.) tio anteckningsböcker, markerade AA, BB,... till KK, delvis daterade, täckande åren 1833-1846, och 2.) trettiosex Journaler i kvartoband, märkta NB,NB2,... Till NB36, täckande åren 1846 till 1855 ,sporadiskt daterade. 3.) Dessutom andra anteckningsböcker, lösa blad, strimlor och lappar av alla former och storlekar med nedkastade tankar, dessutom excerpt ur böcker, tryckmanus och korrekturark. Allt utgivet i 24 band, på Gyldendals Forlag (1963.) Alltihop finns även på [www](http://www.kierkegaard.com).

Søren Kierkegaards far, Michael Pedersen Kierkegaard, föddes 1757 som en son i en niohövdad syskonskara till en mycket fattig torpare i Saeding, 10 mil från Ringkøbing på västsidan av Jylland.

Gården där hans far bodde var en av "Kirkegaardene" som var ett slags annex, knutna till pastoratet, och det blev det namnet, Kirkegaard, Kierkegaard, eller Kjerkegaard, (det varierar i olika folkbokföringsrullor) man tog. Där hade Sören Kierkegaards förfäder bott i minst fyra generationer, - man kan föra tillbaka bönderna i denna släkt, i samma denna gård till "tipoldefadern", alltså till motsvarande " farfars farfar". Denne Michael Pedersen Kierkegaard, en pojke med läshuvud, fick aldrig mer än några få års enkel skolutbildning, men fick istället vakta får ensam på den magra, flacka, ödsliga jylländska heden. I sin sorg och tröstlöshet över detta bittra öde tog sig den unge pojken, blott elva år gammal, före att en dag stiga upp på en liten kulle, eller kanske en sten, lyfta en knuten näve mot skyn och förbanna Gud!

"Det forfaerdelige med den Mand, der en gang som lille Dreng, da han gick og vokede Faar paa den jyske Hede, leed meget ondt, sultede og var forkommen, paa en Høi stod op og forbandede Gud – og den Mand var ikke istand til at glemme det, da han var 82 aar gl.."

(ur S.K.s Papirer.)

Vid 12 års ålder fick den unge forne drängen dock komma till den stora handelsstaden Köpenhamn, där en

morbror till honom hade en blomstrande klädeshandel. Han var det enda av de nio barnen, - endast tre gifte sig - som fick denna chans till utbildning, - och M.P.K. såg det som en Guds hjälp – eller / dialektiskt / Guds straff, en Guds test eller en Guds outgrundlighet ... (S. Kierkegaard själv skulle alltid – gräsligt nog – komma att betrakta hela detta liv som en examen. Och hela historien om "Mikael Kierkegaard och son"⁶ är som en historia om vanföreställningens problem och natur. Och även enbart därför är den intressant.). M.P. Kierkegaard fick så efter att ha varit lärling och biträde efter hand ta över skötseln från den idoge och rättframme morbrodern, Nils Andersen Saeding, ärvde alltså affärsrörelsen när denne dog, och visade sig också så oerhört noggrann och så begåvad i affärer, att han kunde avsluta sin affärsverksamhet och dra sig tillbaka som rentier vid endast fyrtio års ålder! Han tycks ha dragit sig tillbaka antingen av A.) ren anständighet! Eller av B.) depression. Man vet inte.

I den Kierkegaardska släkten löpte en ådra av manodepressiv, bipolär, sjukdom. Förutom fadern led S.K.s broder Peter av denna och blev med tiden tvungen att sluta sitt arbete både som biskop och som minister. Kanske även brodern Niels, emigranten som dog 24 år gammal, som blev helt förfärad över hänsynslösheten i den amerikanska

⁶ D.v.s. Mikael och favoritsonen, SK.

affärsvärlden. Även brorsonen⁷ Paul Kierkegaard blev drabbad och ägnade sitt långa liv åt att promenera omkring i faderns trädgård i Aalborg.

Michael Pedersen Kierkegaard "lyckades" bli rik, och stenrik, rikare ändå alltså, dels genom att sköta handeln väl, dels genom en investering i kungliga statsobligationer, när det p.g.a. Napoleonkrigen gick fullständigt håll i den danska börsen.⁸ Danska regeringen hade nämligen under de föregående krigsåren - de olyckliga napoleonkrigen - låtit trycka en ofantlig mängd sedlar utan täckning. Vid denna "statsbankrutt" nedskrevs värdet av alla sedlar till en tiondedel av sitt forna. Denna nedskrivning drog givetvis även med sig värdet på alla andra värdepapper, såsom aktier och obligationer. Enbart de kungliga statsobligationerna behöll värdet, detta – som är vanligt - av hänsyn till utländska kreditgivare. Allt som var sparat av MPK var sparat just i dessa slags obligationer. Så blev alltså denne, sexton år efter att han slutat sitt aktiva och lyckosamma klädeshandlarliv, en förmögen man, mer än tio gånger så rik som förut – de flesta danskar blev ju ruinerade detta år! I och med de andras fattigdom potentierades

⁷ Peter Kierkegaards son. Pascal Michael Paul Egede Kierkegaard, som alltså hela sitt liv, efter några år på hospital, gick omkring "drickfaerdig" i faderns prästgårds trädgård i Aalborg, offer för en obotlig depression. (jfr. (läkaren) Ib Ostenfelds bok *Poul Kierkegaard, En Skjaebne*, (1957), Hj. Helweg , S.K.,1933. Samt H. Fengers hatbok *Kierkegaardmyter og Kierkegaardkilder*, (1976)..).

⁸ Sören föddes – som han sa - under statsbankruttens år 1813, "då så många andra konstiga sedlar sattes i omlopp".

M.P.K.s ställning. Enligt den mytologiska kierkegaardtolkningen, där familjens historia berättas som en ödestragedi av antikt grekiskt slag, blev detta dock bara ett ytterligare hårt slag för den tungsinte, fromme, gamle fadern. M.P.K. kunde dock – mellan stunder av tungsinne och ånger - odla de intellektuella intressen, som han alltid hade haft. Han hade bildat sig själv, och fortsatte med detta. M.P.K. gifte sig ganska sent i livet. Vid trettiosju års ålder. Hans första hustru dog emellertid efter två års barnlöst äktenskap och Michael P. K. gifte om sig med sin hushållerska, Ane Sörensdatter Lund, 1797, efter att han gjort henne gravid. Detta var hans andra jättelika synd, enligt honom själv. Han fick alltså med henne sju barn. Tre flickor och fyra pojkar. Endast två av dessa barn upplevde sin trettioårsdag: de båda sönerna Søren och Peter. Endast Peter blev en gammal man.⁹ Modern Anne dog 1834, till stor sorg för S.K..

Michael Pedersen Kierkegaard glömde – karaktärsfast och noggrann i allt, som han var, - och i ånger - aldrig bort sin hembygd: till morbroderns, Niels Andersen Saedings, minne donerade den "gamle" K. en stor summa pengar till sin fattiga födelseby för uppförandet av ett hus till sina syskon, som senare ordinerades till skolhus, ett solitt hus i tegel, som senare blev kallat "det röda huset". Alla de övriga

⁹ Barnen var Maren Kristine 1798-1822), Nikoline (1799-1832), Petrea (1801-1834), Peter Kristian (1805-1888), Søren Mikael (1807-1819), Niels Andreas (1809, d. i Paterson, Nordamerika 1833), Søren Aabye (5 maj 1813- 11 nov.1855).

husen i byn, - bortsett från kyrkan, som var av ”kampesten”, d.v.s. granit - var av lera och halm, och grå i färgen! Västjylland var ett otroligt fattigt område under denna tid. Detta är ju samma tid som när den stora emigrationen från de fattiga missväxtområdena i Europa ägde rum. Michael K. donerade också medel till en permanent lärartjänst. –

I brev till sitt barndomshem skriver M.P. Kierkegaard till sin syster Else, det enda kvarlevande syskonet, 1838, skriver han:

”Jeg er uden egentlig at vaere syg, meget svag baade paa Siel og Legeme; og detsamme maa jeg sige om mine Sønner. Dette brev bliver formodentlig det sidste Du faaer fra min Hand; thi jeg kan ikke mere hverken taenke eller skrive, og jeg haaber, at min Hjemgang er naer forhanden. Bed for mig, min kiere Søster! Ligesom jeg og vil bede for Dig, at Gud vil forlene os en salig Udgang af denne syndige Verden. – Naar Høsten er overstaaet, see saa at Du med et Par Ord kan tilmaelde mig, hvordan den er falden ud. Hils . . . , bed ham undskylde, at jeg ikke skriver til ham igjen; Aarsagen er, som meldt, min Svaghed baade paa Siel og Legeme, og den ustadige uregerlige Haand, som jeg med saadan Anstregelse maa holde paa, at jeg af og til faaer Krampe i Fingrerne.” (H.P. Barfod, *S.K.s Efterladte Papirer 1833-43* (1869), Notiser om S.K.s Forældre.) XXXVI.)”¹⁰

MPK var en ytterst bestämd man. Middagsmaten hade han bestämt i förväg för varje veckodag. Han var enkelt och korrekt klädd: grå, högt knäppt rock, väst och knälånga manchesterbyxor. Skor och stövlar var alltid

¹⁰ Jfr. S.K.s Jyllandsrese, s. 42f.

skinande rena och blankputsade var dag. Det var en av drängens¹¹ uppgifter. Inte ett sandkorn fick finnas på dem. Rikemannen Michael Kierkegaard bjöd till sitt hus i Köpenhamns centrum hem en del intellektuella och bildade borgare och i diskussionerna, ty han var alltid diskussionshungrig, och utgick alltid som segrare, i en nästan "festlig stämning", som det berättas. Båda sönerna, den äldre o. den yngre, Peter och Søren, kom senare att framhålla fadern som den kanske mest begåvade man de nånsin känt, - sönerna blev ju också bemärkta danska män, kända för sina skarpa tungor. För att nyansera denna bild av fadern bör framhållas, att han naturligtvis, med sin ringa utbildning aldrig fick tillträde till något riktigt högreståndsliv, och han betraktades t.ex. av stadens biskop, Jakob P. Mynster, som var hans själasörjare, som det hette på den tiden, som en "enkel, redlig man". Mynster var Sjællands biskop 1834-1854 och kom att spela en stor roll i Søren Kierkegaards liv - recenserande hans skrifter, samt själv bli objekt i SKs kristendomskritik o.s.v.. Mynster (1775-1854) ,högt ansedd då som nu, var högkyrklig, hade en tro på det innerliga, personliga gudsförhållandet och ansåg att detta endast var möjligt att skydda genom deltagande o. upprätthållande av en stark församling, och en stark kyrka. Mynster hade livet igenom att kämpa mot de starka frikyrkliga rörelserna som florerade överallt i Danmark, både på Jylland "de starka juterna" och i huvudstaden, där

¹¹ *Hosekraemmmesvendens.*

pietister, baptister (vars barn M. ville tvångsdöpa) och herrnhutare hotade den officiella kyrkan.

Fadern erbjöd sin yngste son, när denne var liten, 1 D. Riksdaler om han läste högt biskop Mynsters predikan för honom, och 4 Riksdaler om han skrev av den predikan han (Sören) hört i kyrkan. Sören protesterade och hävdade att detta var förtäckt indoktrinering. Senare i livet skulle dock S.K. taga denna faderns handling i försvar.¹²

Vid sin sida hade biskop Mynster dock i sin gärning såsom en stark kraft längre fram i livet den honom nästan i varje handling och sak trogne biskopen i Aalborg, S.K.s bror, Peter Christian Kierkegaard.¹³

Fadern kom att bli en betydelsefull figur, en alltför betydelsefull för sonen, och både faderns tungsinne¹⁴ o. just herrnhutiskt pietistiska religiositet, samt även i det att de olika samvetskval den gamle hade överfördes, i potentierad form på den son, ursprungligen en liten vild o. glad, rödhårig pojke, som tvingades till ensamma promenader med fadern, fram och åter i vardagsrummet i det välbärgade men givetvis relativt spartanskt möblerade hemmet, där de båda,

¹² (jfr: Helweg, s.39.)

¹³ (Jfr. Hal Koch, Danmarks kyrka genom tiderna,1942

¹⁴ .) En egendomlighet, som starkt måste hängt samman med den depression fadern så stoiskt bar, var att han ofta med en enastående bravur lyckades hävda inför olika människor, med sin otroliga förmåga till övertalning, att han var den allra uslaste och minst värdefulla människa som fanns.

den gamle mannen o. den lille pojken foretog enorme fantasiresor.

Men fadern lät också, dolt och gradvis, den tyngande hemligheten om händelsen på heden framskymta i samtalen, så att den unge Søren alltid gick omkring med en känsla av att något var fel och att något gräsligt var förestående. Så sent som 1842 kunde S. Kierkegaard skriva i sin *Dagbog*:

”Jag skulle kanske kunna reproducera min barndoms tragedi, den förfärliga, hemliga förklaringen till det religiösa, som en ängslig aning spelade mig i handen och min fantasi hamrade ut, och den anstöt jag tog av religionen, i en novell, som jag skulle kalla Den gåtfulla familjen. Den skulle börja helt patriarkaliskt idylliskt, så att ingen anade det, förrän plötsligt det där ordet ljöd och förvandlade allt till förfäran.”¹⁵

En egendomlighet, som starkt måste hängtt samman med den depression fadern så stoiskt bar, var att han ofta med en enastående bravur lyckades hävda inför olika människor, med sin otroliga förmåga till övertalning, att han var den allra uslaste och minst värdefulla människa som fanns.¹⁶

När så ett efter ett av hans syskon dog, bl.a. två bröder, så trodde sig tonåringen SK inse vart det skulle barka hän, understödd i detta av faderns illa dolda övertygelse: Michael Pedersen var för sin del HELT övertygad: Gud hade

¹⁵ S.150.

¹⁶ (Jfr. Hj.Helweggs bok om S.K., S.K. en psykiatrisk- psykologisk studie, 1933.).

låt tit honom bli rik och få många och ostentativt begåvade barn, men, som straff för den ödesdigra händelsen på heden, så skulle den stränge Herren på klassiskt gammaltestamentligt, gammaljudiskt, vis beröva honom allt! Søren kom så att utveckla en tvångstanke om att han själv icke skulle bli äldre än Jesus, d.v.s. 34 år.

Och när det ändå skedde att han faktiskt passerade denna sin egen 35:te födelsedag, blev han otroligt förvånad. Man kan redan här se ur vilket fruktansvärt läge som S.K. lyckades producera så mycket friskt och nytt, som i kvalitet höjer sig högt över vad hela den samtida nordiska litteraturen kan framvisa.

Den 9de augusti 1838 dog Mikael Kierkegaard, äntligen, 82 år gammal. Meddetsamma efter detta samlade Sören ihop sig, slutade upp med att festa och att läsa planlöst, och tog med en viss bravur sin doktorsexamen i filosofi.

Bröderna kom dåligt överens.¹⁷ Mot slutet av SKs liv umgicks de bara via ombud. Peter Kierkegaard, som tog synkretismen med sig från Augustinus, medan Sören, som faktiskt menade att Augustinus var bland de största olyckor som kristendomen råkat ut för, knappast – åtminstone under senare delen av sitt liv - kunde tolerera någonting officiellt i samband med kristendomen: den officiella kristendomen i Danmark hölls av S.K. för en lögn. ”Hellre i

¹⁷ Med systrarna hade SK ett okomplicerat och kärleksfullt lågintensivt umgänge.

innerlighet tillbe en sten, än att hycklande gå i kyrkan varje söndag.” Peter Kierkegaard doktorerade på nödlöggen hos Augustinus. Sören avskydde Augustinus.¹⁸

Några ord om Mikael P. Kierkegaards religiositet: Denne, hade blivit starkt påverkad av den då, som antytts ovan, livligt förekommande herrnhutismen, och den Zinzendorfska läran, en efterföljare och parallellföreteelse till pietismen. Mikael var medlem i den herrnhutiska församlingen i Köpenhamn. Vi kan inte här närmare gå in på Michael Pedersen Kierkegaards religiositet, - vi känner faktiskt inte till den, ty M.P.K. efterlämnade netop ingenting skrivet. Men vi skall kunna se och finna spår av densamma, - eller åtminstone likheter med denna, - om vi vill -, i Søren Kierkegaards tänkande, som nog också kan karaktäriseras såsom antiortodoxt och anti-rationalistisk. Att M. P.K. kan ha haft behov av den sinzendorfska ”blödande jesusbilden” som ett objekt att innerligt förhålla sig till, - i brist på sådant inom den stränga lutherska ortodoxin -, kan man ju bara spekulera över. Bland den tyska romantikens diktare med herrnhutisk bakgrund kan nämnas Novalis och inte minst

¹⁸ Det förhåller sig inte heller så med Augustinus, såsom det ofta har sagts, att han var en tänkare, ”som inte skydde någon konsekvens”, menade SK. Såsom exempel har man anført, att han som konsekvens av antagandet av dopets nödvändighet för saligheten antog de små barnens eviga förtappelse. Ja, men stanna litet, se närmare efter! Augustinus säger: de komma till helvetet – men det mildaste helvetet. Gode Gud, skall det nu vara en tänkare, en i eminent mening konsekvent tänkare, som använder sådana pratkategorier / Sludder-Kategorier/ som det m i l d a s t e helvetet. Det är ju nonsens, och det är snarare ett bevis för att Augustinus inte var någon tänkare alls, åtminstone inte i grekisk mening, inte i sokratisk mening. Förmodligen är det just denna pratkategori, som medelmåttan har förgapat sig i, och den är ju också alldeles som beräknad för medelmåttan, på att beundras av medelmåttan.” (S.K., Dagbok,s.445ff.. Efterl. Pap.IX.)

”den moderna religionsvetenskapens fader”, Fr. Schleiermacher.

Herrnhutismen uppstod i mitten av 1700-talet som en liten sekt i Tyskland i Bertelsdorf vid ett grevligt gods ägt av greven Nicolaus Ludwig von Zinzendorf.¹⁹ Godset låg i skuggan av ett berg, kallat ”hatten”, eller ”herrens hatt”, ”Herrn-Hut”, därav namnet ”herrnhutare”. Människorna som hade samlats vid ”hatten” och timrat sitt första hus, var arbetsamma och skötsamma f.d. Böhmsk-Mähriska undersåtar, på olika sätt flyktingar delvis undan katolicismens förföljelser.

Vad gick då de idéer ut på som präglade den zinzendorfska ”doktrinen”, och som kom att få så stort genomslag, inte bara i Tyskland utan också t.ex. i Danmark, bl.a. i danska kungahuset, och även något i Sverige?²⁰

¹⁹ (1700-1760).

²⁰ Vi kan här notera något om den svenska situationen, - jfr. t.ex. Arne Jarricks lilla utmärkta avhandling , Den himmelske älskaren, 1987.- Utgivaren av den herrnhutistiska sångsamlingen Sions nya sånger, (1750), - som blev motsvarigheten till pietisternas Mose och Lamsens visor (1717) – kyrkoherden i Ladugårdslandsförsamlingen i Stockholm , Dr Anders Rutström, blev landsförvisad från Sverige – det vanliga straffet för den som inte höll sig till den sanna evangelisk-lutherska läran och respekterade förbudet mot privata gudstjänster i hemmen, förbudet mot konventiklar från 1726. Utvisningarna stoppades först med dissenterlagen 1860. (Full religionsfrihet i Sverige infördes ju först 1951!) Rutström kunde dock från Köpenhamn, - dit de flesta av de utvisade tog sig -, om de inte emigrerade till Amerika - utge denna sångsamling. Jfr. också G.Westin, Den kristna friförsamlingen i Norden, 1956.Man var i Danmark mer tolerant mot herrnhutarna än man var i Sverige. Man kan konstatera att upplysningen på ett helt annat sätt slog igenom i Danmark än den tilläts göra i det centralstyrda Sverige. Den mest kände herrnhutaren i Sverige var förmodl. bibliotekarien A. Gjörwell, diktaren C.J.L. Almqvists morfader och gynnare, samt predikanten i

Nikolaus Ludwig von Zinzendorf hade studerat juridik i Wittenberg i fyra år, men samtidigt ägnat sig åt religionsstudier vid sidan av. Från 1721, då Z. arbetade som justitieråd i Dresden samlade han en egen församling kring sig för att utöva en "hjärtereligion". Man kallade sig "de fyra brödernas förbund".(Man var förmodligen från början bara fyra män.)

Zinzendorf startade dels en lantbruksskola, dels ett tryckeri, och han författade en mängd skrifter som utgavs på förlaget. Man utgav också en billigutgåva av Martin Luthers översättning av bibeln samt en översättning av Johann Arndts²¹ klassiker Den Sanna kristendom till franska! S. Kierkegaard läste och citerade ur originalet, denna Arndts bok, som är en av världens mest spridda uppbyggelseböcker, nu givetvis helt bortglömd. Arndt skrev även "Paradisets lustgård" (1611). Från 1727 slutade Z. som jurist och flyttade till kolonisterna i församlingen i Herrnhut. Man bildade en "böneförening", där man dygnet runt i tur bad för församlingen. Beslut i viktiga frågor fattades alltid genom **lottdragning**. Så ingick man också äktenskap i enlighet med att dra lott.

1734 avlade Z. prästexamen i Tübingen. Universitetet i Tübingen Stift var en veritabel intellektuell smältdegel under

Skeppsholmskyrkan, Erik Tollstadius. Herrnhutismens starkaste fästen i Sverige lär dock ha varit Göteborgs och Lunds stift.

²¹ (1555-1621).

denna tid. Här studerade bl.a. Hegel. Redan 1736 hade greve Z. drabbats av landsförvisning av den kursachsiska regeringen på grund av förhållandena i Herrnhut. Han vistades länge i landsflykt, reste långt och lyckades grunda brödräförsamlingar bl.a. i Amerika, i Västindien och på Grönland.

1735, när Zinzendorf befann sig i Köpenhamn, företog han också en resa till Sverige och sammanträffade i Lund med biskop Andreas Rydelius, en kyrkans gigant i Sverige, själv författare till underbart fina skrifter, fyllda av sund jordnära människokunskap. På en synod i London valde man Jesus Kristus själv till "överäldste", såsom den ende värdige. Ett namn man gärna gav sig själva var "Lammets församlingar".²²

1747 blev greven fri från landsförvisningsstraffet och 1749 bekände sig församlingen - utåt - till den augsburgska bekännelsen. Samma år blev den erkänd i England på samma nivå som den episkopala kyrkan. Greven ledde urförsamlingen till sin död 1760. Kyrkohistorikern Thomaeus betraktar Z.s församling som A.) bokstavstroende + B.) blodsmystisk - vilket ju kanske inte går riktigt ihop:

²² Under Struenses tid som faktisk regent skapades den första fristaden i Danmark 1773, den herrnhutistiska (fri-)staden Kristiansfeld på Jylland. Något sådant hade givetvis varit otänkbart i Sverige.

”På ett ensidigt sätt höll man ock fast vid själva skriften, varur all lära sades böra hämtas, ty det var som den alls inte innehöll någon lag. Ja, själva evangelium behandlades ensidigt, ty ett och allt var Kristi sår och blod, kors m.m., liksom om evangelium inte skulle innehålla något annat.”²³

Herrnhutismen har träffande kallats ”blodsteologin”. Ett vackert uttryck, troligen myntat av Johannes Bengel. Herrnhutismen var kristuscentrerad, samlad kring Jesu lidande och sår. Det fanns en lidandesmystik, en brudmystik påminnande om kyrkofadern Gregorius av Nyssas eller den kanske mer kände Johannes av Korsets²⁴, spanjoren från Ávila, och mystiken var delvis även influerad av Johann Arndt.

”Si, han kommer och springer på höjderna. Min vän är lik en råbock eller ung hjort. Min vän är vit och röd, utkorad bland många tusen; hans huvud är bästa guld; hans hår är krusat. /.../. Ack, du allraskönaste brudgum! upptänd en hjärtlig, brinnande kärlek i mig; kyss mig med din muns kyssande; vederkvick mig med din ädla levande lukts blomster, uppriska mig med din ljuvlighets äpple; lägg din vänstra hand under mitt huvud, och din högra hand omfamna mig.”²⁵

Sådana bilder finns likaså – i mängd - hos Johannes av korset, i t.ex. den vackra *Canzones enre el esposo y la*

²³ R.Thomaeus, Kyrkans Historia II,s.264.

²⁴ Juan de la Cruz,

²⁵ ur Det andliga äktenskapet, i J. Arndts Sanna kristendom, s.895.

esposa.²⁶ Denna förening kunde särskilt uppnås i samband med långfredagens texter och i en förening med den lidandes blod i dennes "sidohåla" - där den romerske soldaten stuckit lansen. Zinzendorfs lära var anti-intellektualistisk i så måtto att den ställde sig emot alla gudsbevis men ställde den sinnliga erfarenheten mot förnuftet. Som A. Jarrick skriver i sin bok om den svenska pietismen och herrnhutismen, så var Zinzendorfs hållning:

"antiortodox på grund av ortodoxins lagiskhet; den var anti-pietistisk på grund av pietismens askes; den var anti-mysticistisk på grund av mysticismens betoning av den inre väckelsen, det inre ordet framför Bibelns; den var slutligen, antirationalistisk på grund av rationalismens brist på sinnlighet. Zinzendorfs religiositet var empiristisk." (s.42.)

Herrnhutarna kunde t.o.m. se **Gud som den som brottsligt förgrep sig** på Jesus.

Nämnas kan här kort, när vi nu talar om S. Kierkegaard, att Regine Olsen, den unga flickan han förlovade sig med, var uppväxt i en herrnhutisk miljö. Regines föräldrar var pietister av detta slag.

Låt oss efter denna voluminösa digression återvända till Sören Kierkegaards avfärd till Jylland. Med på resan följde betjänten Anders.

²⁶ Själva greppet i omfamningen är även det likadant.

Den psykiska laddningen inför resan måste ha varit stor. Färden till Saeding var en **menage á trois**. Det är Sören. Det är Mikael. Och det är Gud.

I de två anteckningsböckerna – en röd och en svart - gör sig Kierkegaard lustig över lantlivet, fattigdomen och enkelheten, framför allt posthornen som det ideligen tutas ifrån de olika diligenserna som Danska Postverket står till tjänst med på resorna på Själland och Jylland. SK önskar att kuskarna lär sig att blåsa bättre i dem, och till slut är han så trött att höra de höga trumpetstötarna att han fantiserar om en förändring. Något måste ändras på. Sådana trumpetstötar kan man inte ha.

Inte ens när resan är över så är han tillfreds med "musiken". Vad trumpeterna förkunnar är inte ett härligt fältslag, men de påminner om hur futtigt livet är och Sören tänker i stället på ärkeängeln Gabriel som stöter i sin lur för att en sista gång kalla själarna:

"Hvor det lyder haerligt den Appel, Dragonerne blaese; det er som hørte jeg allerede Hovslaget, som huggede de ind, - hör, de seire, Seierskriget hviner i Luften, - og dog? Hvad er alle Appeller mod naar eengang Erkeengelen blaeser Appel:" Vaagner op, I som sove, Herren kommer!"

Sören Kierkegaard är storstadsbo och tycks bli utled på det tomma lantlivet. Så är det till exempel fågelsången. Den är förfärlig, tycker SK. Den måste ändras på. Tänk, säger

Sören till sig själv, om man i stället för fåglar kunde ha döda människors röster som talade ur träden!?

Sörens egentliga stora tanke, tvångstanke, och fruktan under hela resan är den, att han förmodligen – nu när han har planer på att gifta sig med Regine, - han förlovade sig med henne i september detta år, alltså en månad efter resan till Jylland - och nu när han just har avlagt prästexamen – under denna resa, och på platsen för den stora synden, på heden utanför Saeding, skall komma att dö:

”Jeg sidder her ganske ene /.../ og tæller Timerne til jeg skal see Saeding. Jeg kan aldrig erindre nogen Foraendring med min Fader, og nu skal jeg see de Steder hvor han som fattig Dreng vogtede Faar, de Steder, jeg paa Grund af hans Beskrivelse har haft Hjemvee efter. Hvis jeg nu blev syg, og blev begravet paa Saeding Kirkegaard! Underlige Tanke. Hans sidste Ønske til mig er opfyldt, - skulde virkelig min hele jordiske Bestaemmelse gaae op deri? I Guds Navn! Opgaven var dog ikke saa ringe i Forhold til hvad jeg skyldte ham. Jeg laerte af ham, hvad Faderskjærlighed er, og derved fik jeg et Begreb om den guddommelige Faderskjærlighed, det eneste Urokkelige i Livet, det sande archimediske Punkt.”

Döden är närvarande på resan. Överallt, nära nog var dag under de tre veckorna så kommer reflexionerna om döden till Sören. Under överresan med ångbåten fruktar alla att skeppet skall gå i kvav, och man skämtar om det ombord, ty det är för många präster ombord - hela fem stycken, inklusive Sören, som dock aldrig nämner för de andra att han är präst - och samtalet på skeppet rör inte just fruktan

för att det skall gå under – det är nästan kav lugnt i Julihettan – men att man skall bli sjösjuk, vilket inte alls är lika illa, men ändå är en föraning om döden.

Sören hade ju redan publicerat en bok *Af en endnu lefvendes Papirer*. Titeln låter ju som om boken var skriven av någon som tänkt ta livet av sig, men i sista stund ändrat sig, och så skrivit en liten bok i stället. Och dessutom i den låtit publicera bara en del av de "papper" som författats efter självmordsförsöket. Nu hade SK aldrig nånsin försökt ta livet av sig. Men titeln var bara en "fantastisk" titel, vars syfte var just ... att dra läsare. Som Brandes skriver i sin biografi över SK: "Han var ett gotiskt geni."²⁷

Slut på första delen.

Copyright Kaj Genell 2018.

²⁷ Brandes, s. 34.